

EYÜP KADILIĞI

Dr. İlhami YURDAKUL

21 Haziran 1968 yılında Erzurum'un İspir ilçesi Karakaya Köyü'nde doğdu.
Gebze'de ilköğretim ve liseyi tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'ne girerek 1993'te mezun oldu.
Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı.
1994-1996 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi İstanbul Araştırmaları
Merkezi'nde arşiv belgeleri transkripsiyon, tashih ve redaksiyon uzmanı olarak çalıştı.
1996'da Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi oldu.
1997'de Marmara Üniversite Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı'nda
doktora başlayarak kadrosu Marmara Üniversitesi'ne aktarıldı.
2004'te Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nın (Bab-ı Meşihat) Yenileşme Süreci (1826-1878)
adlı doktora tezini tamamladı. İlmiye teşkilatı, hilafetin dinî-siyasî nüfuzu, İstanbul suları ve benzeri
konular üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Osmanlı tarihinin dönemlendirilmesi üzerine son dönemde yapılan çalışmalar bu konudaki mevcut bilgilerimizi (kabullerimizi-doğrularımızı) yeniden gözden geçirmemize zemin hazırladı. Osmanlı teşkilât tarihi çalışmaları için de yeni bir dönemlendirmenin zarureti ortadır. Bu nedenle Osmanlı teşkilât tarihi çalışmaları klasik ve klasik sonrası şeklinde iki dönem olarak yapılabilir.

Osmanlı kurumlaşma, ihtisaslaşma ve yeniden yapılanmasının fiilî başlangıcı kabul ettiğimiz yeniçeri ocağının ilga tarihi olan 1826 yılı da klasik dönemin kapanışı, klasik sonrası dönemin de başlangıcı kabul edilebilir. Birincisi ilmiye teşkilâtının mevcut yapısını koruduğu, ikincisi ise ilmiye teşkilâtının kendi haline terk edilmediği, aksine top yekun bir kurumlaşma ve ihtisaslaşmasının gereği olarak yenilendiği ve değiştiği dönemdir.

Bu dönemlendirmeyi temel alarak Eyüp Kadılığı üzerine yaptığımız bu çalışmayı birincisi "Eyüp Kadılığı'nın Kuruluşu, Adı, Derecesi, Yetkileri, Binası ve Sicilleri", ikincisi de "Eyüp Kadılığı'nın Yeniden Yapılanması ve İlgası" olmak üzere iki başlık halinde inceleyebiliriz.

1. EYÜP KADILIĞI'NIN KURULUŞU, ADI, DERECESİ, YETKİLERİ, BİNASI VE SİCİLLERİ

İstanbul (Costantinepol/Costantiniyye/İslambol) müslüman Araplar ve Türkler tarafından bir çok defa kuşatıldı. Bu kuşatmalardan biri olan Yıldırım Bayezid'in dördüncü İstanbul muhasarası neticesinde, 1397 yılında, Osmanlı Devleti ile Bizans hükümeti arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmayla İstanbul'da bir Türk mahallesi

Eyüp Meydanı
Fotoğraf: Kazım Zaim
Eyüp Belediyesi Arşivi

kurulması, Bizans hükümeti tarafından Türklere yedi yüz ev verilmesi ve Osmanlı Devleti tarafından Sirkeci'de bir mahkeme açılması kararlaştırıldı. Bu anlaşma neticesinde Türkler İstanbul'a yerleşti ve Sirkeci'de bir Osmanlı mahkemesi kuruldu. Ancak Yıldırım Bayezid'in 1402 yılında Ankara'da Timur'a tutsak düşmesi üzerine, yapılan anlaşmadan yaklaşık beş yıl sonra, Türkler İstanbul'dan çıkarıldı ve Sirkeci'deki ilk Osmanlı mahkemesinin varlığına son verildi¹.

Fetihten sonra ise İstanbul'da dört ayrı yargı bölgesi teşkil edildi. Sur içine İstanbul kadısı, Bilâd-ı Selâse denen Galata, Üsküdar ve Eyüp mıntıklarına da ayrı ayrı kadılar tayin edildi. Eyüp Kadılığı'nın idarî-yargı alanı Çatalca'ya kadar uzanır ve buralarda Eyüp kadısının atadığı naibler görev yapardı. Keza Üsküdar Kadılığı'nın yargı alanı da Gebze dahil geniş bir alanı kapsar ve buralarda naibleri bulunurdu.

Eyüp Kadılığı anlamında kullanılan isimlerin nüvesini "hâss" ve "Eyüp" kelimeleri teşkil eder. Bunlardan Arapça hâss kelimesinden Türkçe çoğul yapılarak "Haslar" terkipsiz kullanırken Arapça çoğulu olan "Havâs" kelimesiyle de değişik terkipler oluşturuldu. Bu terkipler resmî belgelerde Havâs-ı Refia, Havâs-ı Aliyye ve nadir de olsa 1676 (1087) yılında tedvin edilen *Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnamesi*'nde olduğu gibi Havâs-ı Kostantiyye² şeklinde de geçmektedir. Eyüp ismi ise tek başına olduğu gibi "Medine-i Eba Eyyüb el-Ensârî" şeklinde terkipli olarak da kullanılırdı. Bu isimlere Eyüp Kadılığı veya Eyüp Mahkemesi örneğinde olduğu gibi bazen kaza veya kadılık bazen de mahkeme terimi eklenirdi. XIX. yüzyılda nizamiye mahkemelerinin tesisinden sonra ise nizamî-şer'î ayırımını göstermek üzere Eyüp Kadılığı anlamında "Eyüp Mahkeme-i Şer'iyyesi" ismi kullanılmaya başlandı³.

Eyüp Kadılığı, XIX. yüzyılda Selanik, Kudüs, Halep, Yenişehir-i Fenar, Galata, İzmir, Sofya, Trabzon ve Girit şehirleri gibi üst düzey kadılıklar olan mevleviyet kadılıkları derecesinde "mahreç" payesini hazırdı. Bu yüzden Eyüp Kadılığı'na Eyüp Mevleviyeti de denir ve buraya kibar-ı müderrisin denilen İstanbul'un üst düzey müderrislerinden (Musıla-i Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye, Süleymaniye ve Darülhadis-i Süleymaniye) atama yapılırdı. Eyüp Kadılığı paye ve mansıbını alan bir kadı daha sonra sırasıyla Mekke ve Medine kadılıkları, İstanbul Kadılığı, Anadolu Kadıaskerliği ve Rumeli Kadıaskerliği paye ve mansıbına yükselebilirdi.

Başlangıçtan itibaren her atanan kadı görevini kendi konağında veya kiraladığı bir başka konakta yürütür, mahkeme binası da buna bağlı olarak değişirdi. Eyüp Kadılığı'nın da sabit ve resmî bir kadılık binası yoktu. Nitekim 19 Aralık 1844 (8 Zilhicce 1260) tarihinde Eyüp Kadılığı binası, Mihrişah Valide Sultan Vakfı'na ait tamire muhtaç bir binaydı. Eyüp kadısı atanan kişiler, kadılık olarak kullanılan bu binaya için her ay 200 kuruş kira bedeli öderdi. Ancak bu binayı vakfın yalnız kadılık için kiraya vermesini ve kadınların da kiralamasını gerektirecek bir mecburiyet yoktu. Bu yüzden binanın müzayede yoluyla kiraya verilmesi kararlaştırıldı⁴.

Bu belgeden 1844 yılına kadar uzun bir süre bu vakıf binanın Eyüp Kadılığı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. özellikle XIX. yüzyılda hususî konaklardan resmî hükümet dairelerine tedrici bir geçiş oldu. Bu süreçte Eyüp Kadılığı adı altında resmî bir mahkeme binasının yapıldığına dair şimdilik elimizde bir bilgi yoktur. Eyüp Kadılığı örneğinde olduğu gibi mahkeme defterlerinin esasını oluşturan belgeler şahıslara ve resmî makamlara verilir, siciller mahkemeler tarafından muhafaza edilirdi. Ancak mahkemelerin sabit ve resmî bir kadılık binasının bulunmaması sicillerin mu-

¹ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmîye Merkez Teşkilâtı'nın (Bab-ı Meşihat) Yenileşme Süreci (1826-1878)*, MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmak üzere olan doktora tezi, İstanbul 2005, s.

116.

² *MTM*, İstanbul 1331, s. 503, 539.

³ İstanbul Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Havass-ı Refia Kadılığı*, nr. 629. Ayrıca Eyüp Sultan Camii, Eyüp Sultan Vakfı ve Eyüp Sultan Der-gahı gibi dinî yapı ve kurum adları dışında kaza yani şehir merkezi anlamında da Medine-i Eyüp, Eyüp ve Eyüpsultan isminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bunlardan Eyüpsultan isminin şehir merkezi anlamında, daha ziyade XIX. yüzyılın sonlarında, kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

⁴ Böyle bir karar alınmasının zahirî sebebi ise binanın yüksek bir maliyet ile tamir edilecek olmasıydı. Çünkü bina vakfın gelir kalemlerinden idi ve öteden beri tamirleri de vakıf tarafından yapılırdı. Şimdi bir kere daha, 16.884 kuruşluk bir maliyetle tamirin vakıf tarafından yapılacak olması mali bir sıkıntıya sebep olacaktı (BOA, İ. DH., nr. 4752).

hafaza ve intikali için hususî arşivlerin de teşekkülünü geciktirdi. Bu durum sicillerin çoğunun medrese ve cami dolaplarında yıllarca kalmasına veya yok olmasına neden oldu.

Ancak 1894 (1311) yılında İstanbul ve mülhakatında bulunan mahkemelere ait sicillerin muhafazası maksadıyla şeyhülislâmlık bünyesinde Şer'îye Sicilleri Arşivi inşa edildi. Muameleleri bitmiş sicillerin arşive düzenli bir şekilde intikali de bu amaçla kurulan Sicillât-ı Şer'îye Dairesi'ne tevdi edildi. Bu daire Cumhuriyet'in ilanından sonra da bir süre faaliyetlerine İstanbul Müftülüğü'ne bağlı olarak devam etti.

İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılıklarına ait toplam 9.872, Eyüp Kadılığı'na ait ise 629 sicil mevcuttur. Eyüp Kadılığı tarafından tutulup günümüze intikal eden ilk sicil 1570 (978) tarihli bir hüccet⁵, son sicil ise 1924 (1342) tarihli bir ilâmat sicilidir⁶. Şer'îye Sicilleri Arşivi'nde muhafaza edilen bu sicillerin mikrofilmleri ise Diyanet İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde her kadı kendi yargı bölgesindeki davalara bakar, örfî ve şer'î kânunlara göre hüküm verirdi. Ayrıca halkın ihtiyacı olan işlere, alış verişlere, narh usulüne, sokakların temizliğine ve özetle yargı bölgelerindeki diğer bütün işlere bakardı. Eyüp Kadılığı da yargı bölgesinde bulunan adlî, idarî ve beledî işleri yürütürdü.

Kadı ilamı, kadılığa yapılan bir şikayet üzerine davalıların çağırılıp şahitler huzurunda dinlemesi ve kadının kararını ilan etmesi şeklinde sonuçlanırdı. Ancak, özellikle kenar mahkemelerde, bazen kadının yeterli formasyona sahip olmaması, bazen davalıların kadıyı etki altında bırakmaları veya daha değişik nedenlerle usule aykırı ilam verildiği olurdu. Bu durumda da yine yapılan bir şikayet veya ihbar neticesinde merkezden gerekli tedbir alınırdı. İstanbul

kadısı ve Bilâd-ı Selâse denen Galata, Üsküdar ve Eyüp kadıları 1838 yılına kadar günlük işlerinin dışında Çarşamba günleri Divân-ı hümâyunda hazır bulunur ve kendi yargı bölgelerinden Divân'a intikal eden davalara bakarlardı.

İstanbul Kadılığı'nın Bâb ve Kısmet-i Belediyeye, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarının da birer bâb ve kısmet mahkemeleri vardı. Başkent'in bu dört büyük kadısı hukukî davaları bizzat kendileri gördükleri gibi bu davaların bir kısmını da kendilerine bağlı bâb mahkemeleri, miras işlerini de kısmet mahkemeleri aracılığıyla görürlerdi. Ancak bu ana yargı bölgelerindeki esnaf terekeleri İstanbul kadılarının nezaretindeydi ve bunlar İstanbul Kadılığı "Kısmet-i Belediyeye Mahkemesi" tarafından yürütülürdü. Tereke dökümü ve taksiminden sonra Bedesten ve benzeri yerlerde muhafaza edilen yetim malları faizle işletilir, böylece yetimlerin hem geçimleri sağlanır hem de paraları değerlendirilirdi⁷.

İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılıklarının bab ve kısmet birimlerinde görev alan katiplerden özellikle kassam katiplerinin zaman zaman bir takım usulsüzlüklere bulaştıkları olurdu. Her belge türünün ne şekilde yazılacağı ve ne kadar harç alınacağı belliydi. Yapılan işin türü ve alınan harçlar da defterlere işlenirdi. Ancak kassam katiplerinden biri bu usule uymayarak mirasla ilgili işleri ve alınan ücretleri kayıt ederken, müşterinin gelmediği, dolayısıyla gelir temin edemediği günlere ait gelir kaleminin yerine rızık allahtandır manasında "errizku elallah" yazmıştır. Dolayısıyla resmî muamelat kalıplarının dışına çıkan ve dönemin ifadesiyle "perhizkar ve dindar" olduğu anlaşılan bu kassam katibinin zihniyet dünyasını göstermesi bakımından da ilginç bir misaldir.

Eyüp Kadılığı, normal hukuki davalar ile miras muamelesinin yürütülmesi yanında tüm çeşme ve suların kayıtlarını da tutardı. Su muameleleri Eyüp Kadılığı sicil-

5 Bu sicildeki ilk kayıt ise 22-30 Eylül 1570 (Evabir-i Rebiülâbir 978) tarihlidir (İstanbul Şer'îye Sicilleri Arşivi, Havass-ı Refia Kadılığı, nr. 1, vr. 1).

6 Bu sicilin kapağında "Eyüp Mahkeme-i Şer'îyesi'nin 1924 (1342) senesine mabsus İlamat-ı Şer'îye Sicili, son sicil Halil Hilmi Efendi zamanına ait" kayıtları düşülmüştür. Sicildeki son kayıt ise 26 Nisan 1924 (26 Nisan 1340) tarihlidir (İstanbul Şer'îye Sicilleri Arşivi, Havass-ı Refia Kadılığı, nr. 629, s. 48).

7 Ayrıca vârisiz mallara ve Yeniçeri Ocağı mensuplarıyla bu ocağın kaldırılmasıyla yerine tesis edilen Asakir-i Mansure'nin terekelerine Beytülmal Kassamlığı, vakıfların bünyesinde olan terekelere de evkaf-ı bümâyün müfettişleri nezaret ederdi. Kadıaskerlik ve kadılıklar tereke yazım işinden sonra yetim mallarının denetimine ve muhasebe kayıtlarının teftişine de nezaret ediyorlardı (Yurdakul, İlmîye Merkez Teşkilâtı, s. 123-24).

lerine kayıtlı olduğu için İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de bulunan sularla ilgili davaların tamamı, sahiplerinin ikamet ettikleri yerlere bakılmaksızın, yalnız bu kadılık tarafından görülür, yani su davalarının görülmesi hususunda ihtisas mahkemesi olarak görev yapardı. Suyla ilgili davaların görülmesinde su nazırı ve su yolcular da bilir kişi olarak hizmet verir, suyla ilgili kayıtların bir nüshası da nazırın nezaretinde bulunurdu⁸.

Çözümeye kavuşturulamayan konular ise arz odasında Cuma, İkinci ve Çarşamba divanlarında çözüldü. Kassam katibi örneğinde olduğu gibi resmî muamelat kâhıplarının dışında Divan-ı hümayuna intikal eden böyle bir konu davanın görülme seyrini göstermesi ve bu sırada geçen konuşmalar bakımından ilginçtir. Nitekim 1811 yılında bir hanımın hürre veya cariye olmasına dair olan ve "muzır" olarak tanımlanan bir dava için arz odasında huzur murafaasında şahitlerin yalancı şahit oldukları anlaşıldı. Bunun üzerine "bakın yarın ahiret vardır bu maddeyi nasıl bilirsiniz, doğruca söyleyin sonra nedametini çekersiniz" diye kendileri uyarıldı. Şahitler "bizler hakk şahidiz ve ahireti dahi biliriz" diye yemin ettiler. Ancak bunların yalancı şahit olabilecekleri şüphesi üzerine hepse atıldıktan sonra tekrar ifadeleri alındı. Bu kez şahitler "maddenin küh ve hakikatini bilmeyiz, bizlere ellişer kuruş vaad ettiler binaenaleyh şahadete geldik yalan şahidiz" diye itiraf ettiler. 24 Mart 1811 (28 Safer 1226) tarihinde yalancı şahitlerin arz odasında veziriazam ve kadıasker huzurunda yalan şahitliğe cesaret etmeleri üzerine başkalarına ibret olması için Magosa'ya sürülmelerine karar verildi⁹.

Yukarıda görüldüğü ve biraz sonra izah edeceğimiz gibi XIX. yüzyılın başına kadar Eyüp Kadılığı, normal hukukî davalar ve miras muamelelerinin yürütülmesi, vakıf nazırlığı ve beledî işlerin takibi ve icra-

sı ile su konusunda ihtisas mahkemesi olarak görev yaptı. Bütün bu işlerin yürütülmesinde Eyüp kadısının naibleri, başkatip ve katipleri, muhızrları ve diğer pek çok görevli de kendisine yardımcı olurdu.

2. EYÜP KADILIĞI'NIN YENİDEN YAPILANMASI VE İLGAISI

1826 yılında yeniçeriliğin ilgası Osmanlı merkez bürokrasisinde kurumlaşma ve ihtisaslaşma için fiilî bir başlangıç oldu. Bu büyük dönüşümün gereği olarak evkaf işleri Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, şer'î işler şeyhülislâmlığa, diğer işler de konularına göre tesis edilen nezaretlere bağlandı. Zamanla daha talî konularda da ihtisaslaşma ve ayrıştırma devam etti.

Bu bağlamda 1831 (1247) yılında pek çok müstakil evkaf nezareti gibi Eyüp kadılıklarının evkaf nazırlığına da son verilerek Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bağlandı. 1836 (1252) yılından sonra da sularla ilgili "ferağ ve intikal" muameleleri Evkaf Hazinesi Senedat İdaresi tarafından yürütülmeye başlandı¹⁰. Böylece Eyüp Kadılığı'nın yetkilerinde iki önemli daralma oldu. Bu yetki daralması, kadılığın gelir kalemlerinin de daralması anlamına geliyor-du.

Eyüp Kadılığı'nı da doğrudan etkileyen bu iki düzenlemeden sonra 18 Temmuz 1851 (19 Ramazan 1267) tarihinde askerî terekelerin yazım ve taksim muameleleri yine kadıaskerlikte bırakılarak yetim paralarının işletilme yetkisi şeyhülislâmlıkta kurulan Emval-ı Eytam Nezaretine aktarıldı. 5 Ekim 1854 (12 Muharrem 1271) tarihinde de yapılan yeni bir düzenlemeyle Galata, Üsküdar ve Eyüp mahkemelerinde yazılan terekelerin emval-ı eytam müdürünün gözetimine verilmesi, böylece yetim mal ve paralarının iyi bir şekilde muhafaza edilerek gerekli muamelelerinin yürütülmesi ve faizle işletilmesi kararlaştırıldı. Ay-

8 Gülferin Çelik, *Su Hukuku ve Teşkilâtı*, İstanbul 2000, s. 15-22.

9 Yurdakul, *İlmiye Merkez Teşkilâtı*, s. 86-87.

10 O. Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*, İstanbul 1995, III, 1156.

11 Yurdakul, *İlmiye Merkez Teşkilâtı*, s. 123-126.

12 Eyüp Mahkemesi katipleri bir dilekçe vererek eskisi gibi tüm şer'î muamelelerinin mensubu oldukları mahkemeye yapılmasını istediler (BOA, A. MKT. NZD., nr. 308/16, 307/33).

13 Y. EE., nr. 41/128, 41/129.

21 Eylül 1869 (14 Cemaziyelahir 1286) tarihinde de "bu kere Divan-ı Abkam-ı Adliye'de" teşkil olunan nizamiye mahkemelerinde çalışan mümeyyiz, kâtip ve bademelerinin tertibi ve maaşları belirlendi (BOA., İ. DH., nr. 41695).

13 Mart 1873 (13 Muharrem 1289) tarihinde de aksaklıkların önlenmesi için nezaret tarafından bir tenbihname yayımlandı (BOA., İ. DH., nr. 45043).

nı şekilde 1860 yılında İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılıklarının kısmet mahkemeleri bab mahkemelerine ilhak edildi¹¹. Bu iki düzenlemeyle kısmet mahkemeleri bab mahkemelerine ilhak edilerek yeniden yapılandırıldı.

İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarının beledî hizmetlerinin bir kısmı da yeniçeriliğin ilgasından sonra ihdas edilen İhtisab Nezaretî'ne devredilmişti. 25 Temmuz 1855 (10 Zilkade 1271) tarihinde ise İhtisab Nezaretî lağvedilerek yerine "Şehremaneti" unvanıyla yeni bir birim tesis olundu. İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de ikâmet eden halkın çeşitli zarurî ihtiyaçlarının kolayca temini, gerekli olan eşyanın fiyatı, mahalle ve sokakların temizliği gibi her türlü belediye hizmetinin Şehremaneti tarafından yapılmasına karar verildi. Böylece kadı ve diğer pek çok birim tarafından icra edilen beledî hizmetler müstakil bir kurum tarafından idare edilmeye başlandı. Bu düzenleme de Eyüp Kadılığı için önceki düzenlemeler gibi hem yetki hem de gelir kaybı demektir. Yapılan reformların bir diğer anlamı ise kurumlaşma ve ihtisaslaşmaydı. Bu düzenlemeler neticesinde Eyüp Kadılığı yalnız yargı görevini yürüten bir ihtisas kurumu oldu.

Eyüp Kazası dahilinde bulunan ve Eyüp suyolu köyleri olarak ifade edilen 12 köy vardı. Bu köylerin bir kısmının Sultan Bayezid Evkafı, diğer kısmı da Sultan Selim'in su bendleri sınırları içindeydi. 1855 yılında alınan bir kararla Eyüp suyolu köylerinin adlî işleri ve tereke muameleleri Evkaf-ı Hümayun Teftiş Mahkemesi'ne havale edildi. Ancak 19 Şubat 1860 (27 Receb 1276) tarihinde Eyüp Mahkemesi'nin gelirin düşük ve bu köylerin Evkaf-ı Hümayun hazinesine uzak olması yüzünden halkın sıkıntıya düştüğü görüldü. Bunun üzerine varissiz terekelerinin eskisi gibi Evkaf-ı Hümayun Teftiş Mahkemesi marifetiyle Beytülmal tarafından görülmesi, ancak di-

ğer dava ve şer'î işlerin tekrar Eyüp Kadılığı'na bağlanması kararlaştırıldı¹². Böylece Eyüp Kadılığı personelinin bir nebze de olsa gelirlerinin artması sağlandı.

10 Şubat 1869 (27 Şevval 1285) tarihinde ise neşredilen Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Dahiliyesi ile nizamiye mahkemelerinin teşkilat yapıları ve muhakeme usulleri yeniden belirlendi¹³. 3 Aralık 1871 (20 Ramazan 1288) tarihinde yapılan yeni bir düzenlemeyle İstanbul'daki nizamiye mahkemeleri bidayet, istinaf ve temyiz mahkemeleri olarak üç dereceye ayrıldı. Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye bağlı olarak İstanbul'da kaymakamlık merkezlerinde "mevki bidayet mahkemesi", mutasarrıflık merkezlerinde de "merkez bidayet mahkemesi" adıyla mahkemeler kuruldu¹⁴.

Eyüp'te açılan "Eyüp Mevki Mahkemesi" de "Dersaadet Hukuk-ı Adliye ve Ceza-iye Nizamnamesi'nde açıklandığı gibi 24 saatten bir haftaya kadar hapis cezası, nihayet beş beyaz yirmilik mecdiye kadar para cezası vermeye mezundu¹⁵. Ancak "Eyüp Mevki Mahkemesi"ne havale olunan nizamî davaların "Fatih Mevki Mahkemesi"ne havale edilerek görülmesinin meselelerin daha düzenli neticelenmesini sağlayacağı düşünüldü. Bu yüzden Adliye nazırının arzı üzerine 29 Mart 1876 (3 Rebiülevvel 1293) tarihinde "Eyüp Mevki Mahkemesi"nin lağvına karar verildi¹⁶.

Böylece Eyüp Kadılığı, öteden beri üstlenmiş olduğu yetkilerini zamanla yeni kurulan ihtisas birimlerine devrederek yalnız şer'î yargı görevini yürütmeye başladı. 2 Mart 1917 (8 Cemaziyevvel 1335) tarihinde şer'î mahkemeler Adliye Nezaretî'ne, 3 Mayıs 1920 (14 Şaban 1338) tarihinde de tekrar şeyhülislamlığa bağlanarak eski sisteme dönüldü. 9 Nisan 1924 (4 Ramazan 1342) tarihinde ise şer'î mahkemelerinin ilgası üzerine Eyüp Kadılığı (mahkeme-i şer'iyesi) da tarihî misyonunu tamamladı.

14 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2004, s. 180-190. Galata, Kartal, Fatih, Eyüp, Yeniköy ve Beykoz olmak üzere altı yerde mevki mahkemesi vardı. Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye bağlı Cünha Dairesi'nin lağv edilmesi üzerine 30 Temmuz 1873 (4 Cemaziyevvel 1290) tarihinde İstanbul'daki bu mevki mahkemelerine yeni tabisatlar aktararak reis ve mümeyyizlerinin yeniden atanmasına karar verildi. Bu düzenlemeye göre, Galata Mevki Mahkemesi'ne 7.500 kuruş, Kartal Mevki Mahkemesi'ne 5.900 kuruş, Fatih Mevki Mahkemesi'ne 5.300 kuruş, Eyüp, Yeniköy ve Beykoz mevki mahkemelerine de toplam 13.950 kuruş tahsis edildi (BOA., A. MKT. MHM., nr. 460/1). 8 Haziran 1873 (9 Zilkade 1289) tarihinde de "geçenlerde teşkil olunan mevki mahkemeleri" ibaresiyle alınacak harç miktarları izah edildi (BOA., İ. ŞD., nr. 1142). 21 Ocak 1874 (2 Zilhicce 1290) tarihinde "Eyüp Mevki Mahkemesi" reisi Ahmed Asım Efendi'nin istifası üzerine Şeyhülislam Ahmed Muhtar Efendi'nin teklifiyle eski Galata naibi Ahmed Nüzbed Efendi' reisiğine atandı (BOA., İ. DH., nr. 47282). 15 29 Mayıs 1873 (Gurre-i Rebiülabir 1290), BOA., A. MKT. MHM., nr. 456/25. Yapılan bir başka düzenlemeyle ise mevki mahkemelerinin 5.000 kuruşa, merkez mahkemelerinin ise 20.000 kuruşa kadar olan davaları görmeleri bükme bağlandı (28 Eylül 1873/5 Şaban 1290), BOA., A. MKT. MHM., nr. 465/33. 16 Mahkeme reisi Ahmed Nüzbed Efendi'nin Cemiyet-i Sulbiye Azalığı'na üye ve katiplerinin de diğer dairelerde istihdamına karar verildi (BOA., İ. DH., nr. 50324).